

RECENZE A REFERÁTY

Hermann Behrens (unter Mitarbeit von D. Kaufmann und W. Matthias): *Die Jungsteinzeit im Mittelbe—Saale—Gebiet*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, Bd. 27, Berlin 1973. 366 stran, 104 obr., 6 barevných tabulek, 13 mapových příloh.

Z centra výzkumu středoněmeckého neolitu, ze zemského archeologického muzea v Halle vyšla další klíčová monografie, tentokrát z pera předního a rénomovaného znalce evropského neolitika, ředitele muzea H. Behrense. Jde o léta pečlivě připravovanou syntézu, která jednak navazuje po metodicko-dokumentační stránce na progresivní tradice německé prehistorické archeologie (U. Fischer, G. Mildenerger), jednak přináší nový pozitivní moment — snahu po marxistickém postižení ekonomických, sociálních a nadstavbových podmínek vývoje neolitu, a to i po stránce terminologické. Na obsažné práci se podílela řada spolupracovníků ředitele H. Behrense a při zpracování partií o geografických a sídlištních problémech, obživě a fyzickém vzhledu neolitických obyvatel středního Německa spolupracovali s autorem další přední specialisté jako E. Lange, H.—H. Müller, O. August a H. Grimm.

Celé dílo je koncipováno jako velkorosý archeologicko-historický pohled na jednu z nejvýznamnějších etap pravěku středního Německa. Tomuto cíli je podřízena architektonika monografie; je rozčleněna na nestejně obsáhlé kapitoly: úvod a historicko-badatelské poznámky jsou přirozeně daleko útlejší nežli kapitola III. (Die archäologischen Grundlagen: die Kulturen, str. 17—175), přinášející charakteristiky materiální kultury jednotlivých archeologických celků v chronologickém pořadí; poměrně obsáhlá je i IV. kapitola (Historische Fragestellungen, str. 179—249) a stručnější je opět část V. (Grundzüge der Geschichte der Jungsteinzeit im Mittelbe—Saale—Gebiet, str. 251—253), v níž je nastíněna vlastní historická stavba neolitu, a část VI. (str. 255—256), formulující cíle budoucích výzkumů. Kapitola VII. (Fundplatzverzeichnisse, str. 257—336) přináší soupisy lokalit jednotlivých kultur středoněmeckého neolitu se základními údaji (bez literárních odkazů); tyto odkazy mohou nahradit a nahrazují jednotlivé speciální monografie. Soupisy lokalit slouží v předmětné monografii jako podklad k mapovým přílohám (I—XIII). Mapky s polychromním tiskem jsou provedeny technicky vzorně (zjednodušené výškopisné vyjádření krajiny je podáno odstupňovaným tónem šedého podkladu) a červeně vynesena naleziště (bez čísel lokalit!) na první pohled dávají představu o areálu té či oné archeologické kultury. Seznam literatury (str. 337—355) je velmi obsáhlý (644 titulů většinou novějších prací; studie předválečné jsou uváděny jen v případě zásadních děl) a pro studium vlastního německého neolitu má jistě základní hodnotu; je tu však uvedeno poměrně málo slovanské literatury; např. z české produkce tu postrádáme práce A. Štockého,

L. Hájka, B. Soudského aj., jejichž tématické zaměření má (přínejmenším obecný) vztah i k oblastem německým. Dílo je doplněno autorským, místním a věcným rejstříkem. Úroveň obrazové dokumentace je velmi dobrá. Kresby jsou provedeny jednotným stylem a velmi věrně, fotografie černobílé i barevné jsou na křídovém papíře reprodukovány dokonale.

Materiální základna díla je obrovská. Je proto samozřejmé, že autor byl nucen limitovat území středního Německa geograficky (obr. 1, str. 13) a že také obrazovou dokumentaci každé z devatenácti do knihy zahrnutých kultur omezil na nejvýstižnější ukázky. Z metodologických a terminologických problémů, které autor úvodem stručně zmiňuje, stojí za zmínku jeho tradiční pojetí neolitu jako dlouhé etapy (časný, střední, pozdní neolit) včetně eneolitu pojetí středoevropského. Označení jednotlivých kulturních celků jako kultury včetně odmítnutí pojmů „komplex“, „tvarový komplex“, „kulturní skupina“, „civilizace“, „kulturní okruh“, „kulturní provincie“ je výrazem snahy po zjednodušení skladyb celého neolitu, na druhé straně však pomáhá snazšímu zvládnutí oné velké materiálové základny a její klasifikační metodice. H. Behrens ve shodě s U. Fischerem považuje každou archeologickou kulturu za projev místního konzolidovaného organismu, s nímž také jako s hmotným pozitivem pracuje; otázky vzniku, komponent, tradicí atd. tu sice nezůstávají zcela stranou, desiderativně jsou dokonce řešeny v intencích J. Haeckelových, v celkovém obrazu díla však přece jen jsou na vedlejší koleji. Sympatická je autorova snaha po naprosté terminologické přesnosti i v oblasti elementární archeologické problematiky (srov. vymezení pojmů pohár, amfora, nádoba na nožce aj. na str. 21).

Partie, týkající se jednotlivých archeologických kultur, představují malé samostatné monografie. Jsou stylizovány jednotně: stručný historický nástin dosavadního zpracování, typologická náplň keramiky, výzdoba keramiky, kamenné, kostěné, příp. kovové předměty, sídliště a sídlištní otázky včetně dokladů zemědělství a dobytkařství, hroby, pohřebiště, pohřební ritus a antropologická charakteristika, sociální život nositelů dané kultury, hustota osídlení (počet nalezišť), relativní a absolutní chronologie (včetně radiometrických dat), periodizace té které kultury, její počátek a konec. Podávají výstižný a v rámci dané plochy více než obecný přehled současných vědomostí na dané téma, přehled, který je také dostatečně podložen novější a nejnovější německou literaturou. Příliš široké zaměření díla autorovi až na výjimky nedovolilo rozvíjet problematiku jednotlivých kulturních celků za hranice středolabsko-sálské oblasti; zbavil se tím často možnosti konfrontace svých vývodů, resp. výsledků německé vědy s výsledky speciálního studia v sousedních zemích. V některých případech (markantně např. pokud jde o komplex nálevkovitých pohárů, kulturu s kulovitými amforami, sňřovou kulturu či zvoncevité poháry) vzniká u zahraničního čtenáře Behrensova díla dojem lokálního izolacionismu; jde však o snahu postihnout v daném rozsahu především domácí, tématem danou materii. Je třeba konstatovat autorovu schopnost lapidární a úsporné a při tom věcné charakteristiky materiální kultury jednotlivých celků i formulace obecnější problematiky. Celá pasáž o neolitických kulturách je ukončena přehledem dosavadních systémů středoněmeckého neolitu (Mildenberger, Fischer) a reedici vlastního systému Behrensova, vystižených v přehledných schématech na obr. 70—72. Absolutní data Behrensova systému představují většinou mezní naměřené, nikoli však kalibrované hodnoty; jsou proto veelku nízká a z přehledné tabulky není vždy zřejmé, ke které fázi vývoje dané kultury se vztahují. Autor sám v kritické roztaze nad současným stavem radiokarbonové chronologie ponechává otázku platnosti radiometrie otevřenou.

V kapitole o historických procesech neolitu (IV.) jsou opět s přehledností a precizností H. Behrensovi vlastní podány cenné údaje z oblasti hospodářské, sociální a nadsstavbové. Vedle metodologických a ekologických otázek je tu fixován přehled domestikované fauny a kulturních plodin v jednotlivých kulturách, je tu pojednáno o pracovních i loveckých nástrojích, metodách agrikultury, lovu, stavby domů a výstavby sídlišť; cenné jsou autorovy postřehy a úsudky o neolitických opevněných sídlištech. V pasážích o sociální struktuře jsou publikována pozoruhodná, byť značně teoretická čísla o hustotě osídlení středoněmeckého neolitika: počet obyvatel jednotlivých sídlištních občin je odhadován v rozmezí 100—200 jedinců (F. Schlette 200—400, K. H. Otto několik set), počet současně žijících neolitů ve středním Německu na 10 000 až 25 000 lidí. Poněkud neorganicky působí v těchto odstavcích pokus o srovnávání středoněmeckého neolitu s vývojem městských sociálních struktur špičkových civilizací včetně úvah (byť laděných polemicky) o organizované politické moci (bojové akce)

státního charakteru. Tato kapitola obsahuje také obsáhlé pasáže o myšlenkovém a ideovém životě neolitu — jak jej možno vysledovat z uměleckých výtvorů a symbolických znků, z předmětů (zvl. keramiky) zvláštního poslání, plastik aj. Zvláštní pozornost věnuje autor rozboru pohřebního ritu a z něho vyplývajícími religiózními jevům. Zamyšlení nad otázkami kontinuity vývoje (rolišuje se kontinuita sídlištní, kulturní a biologická) ústí v závěr o existenci historické kontinuity uvnitř středoněmeckého neolitu v obecném slova smyslu, tj. o existenci globální kontinuity, pro niž jsou akceptovatelné i přisuny nového lidu a kvalitativní přesuny autochtonních struktur.

Dílo H. Behrense je završením celé dlouhé etapy německého „Neolithforschung“ v neovlastnějším smyslu slova. Metody, snahy a cíle tohoto bádání, formulované autorem v četných časopiseckých příspěvcích a ve stručnosti i v metodologických úvahách v recenzované monografii, tvoří svého druhu „kánon“ výzkumu neolitu nejméně v jeho středoněmeckém středisku; projevují se ostaně i v řadě prací, studií i monografií dalších badatelů z okruhu Behrensova vlivu. Dokumentační pečlivost, interpretační věcnost, formulační jednoznačnost (někdy až na hranici zjednodušení) a snaha po historickém uchopení látky jsou pro tuto „školu“ charakteristické. Recenzované dílo se již stalo jedním ze základních stavebních kamenů budovy pravdivého poznání německého pravěku. Dosáhnout tohoto výsledku na poli historie vlastní země není dáno každému. A je možno dosáhnout tohoto výsledku a žádat si ještě více?

Vladimír Podborský

Jaroslav Vizdal: Zemplín v mladšej dobe kamenej. Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pro Zemplínské muzeum v Michalovciach r. 1973. 117 stran (včetně německého resumé), 25 obr. v textu, 83 tabulek.

Bohatou a plodnou archeologickou žeň Zemplínského muzea v Michalovciach, vrcholící v první půli sedmdesátých let, dokumentuje kniha ředitele muzea Jaroslava Vizdala, která zahajuje proponovanou řadu archeologických studií o východoslovenském pravěku. Úspěšná činnost Zemplínského muzea v této oblasti souvisí se záchranou archeologických památek ohrožených při stavbě tranzitního plynovodu a ropovodu ze SSSR a má vedle vlastního vědeckého významu také akcent etický, kulturně společenský a muzeografický.

Nadepsaná monografie zveřejňuje výsledky terénního výzkumu ve Velkých Raškovcích v letech 1971—1972 (3 objekty včetně jednoho hrobu s malovanou keramikou typu Raškovec, 4 objekty včetně jednoho hrobu s potiskou a vypíchanou keramikou, 2 hroby kultury Csöszhalom—Oborín) a na základě rozboru materiálu, především keramiky z těchto objektů přispívá k vytvoření reálného systému východoslovenského neolitu. Autor podává nejprve nálezovou zprávu o jednotlivých zkoumaných objektech včetně podrobných popisů jejich nálezového inventáře; písemná i kresebná dokumentace nálezové situace jsou provedeny s veškerými náležitostmi, vyhovující jsou vesměs i fotografické přílohy a většina kreseb (v případě vypíchané keramiky snad mohlo být pořízeno více kresebných rekonstrukcí, neboť jde o zcela novou skupinu této kultury).

Popisy keramiky jsou podány s ohledem na roztrřídění materiálu na jednotlivé výzdobné a tvarové skupiny. Toto roztrřídění je v případě malované keramiky typu Raškovec vhodně ilustrováno také tabelárními přehledy (str. 13, 29, 79). Primárním trřídícím kritériem keramiky je J. Vizdalovi přítomnost a druh výzdoby (A — keramika malovaná, B — keramika nemalovaná, C — keramika rytá, D — skupina zvláštních keramických tvarů a výrobků) a teprve sekundárně používá typologie keramiky. Tento způsob trřídění, jemuž je posléze podřízena též analýza materiálu, je poplatný tradicím, udržujícími se v Karpatské kotlině, i v některých balkánských zemích. O jeho vhodnosti by bylo možno diskutovat, neboť vede vesměs k oddělenímu hodnocení zejména malované a nemalované keramiky, tedy k rozdělení organického kulturního celku na umělé dílečské skupiny, jimž pak bývá nezřídka (nikoli v případě recenzované knihy) připisován i odlišný chronologický význam. J. Vizdal v závěrečném hodnocení bere v úvahu všechny složky keramické produkce a podle zásad příslušnosti k uzavřenému nálezovému celku dochází ke klasifikaci jednotné skupiny lineární keramiky typu Raškovec (dříve Sátoraljaújhely), pro niž je příznačná černá geometrická malba.